

УДК 159.947

М. Г. ЛОГАЧЕВ,*кандидат психологічних наук,**доцент кафедри соціології та психології факультету №6**Харківського національного університету внутрішніх справ**ORCID: // orcid .org/0000-0002-2706-9521***ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ПОЛІЦІЇ ЯК «СМЕРТЕЛЬНА СИЛА»**

У статті дається аналіз законодавству зарубіжних країн, що регламентує застосування зброї працівниками поліції. Особлива увага приділяється правовим та психологічним аспектам застосування табельної зброї.

Ключові слова: поліція, вогнепальна зброя, законодавство.

До початку ХХ віку вогнепальна зброя була прерогативою армії, але сьогодні вона стала одним із ефективних засобів поліції для активної протидії злочинності. Її застосування дозволяє у значній мірі забезпечити ефективний захист прав особистості, інтересів суспільства та держави. Професійна діяльність поліції здійснюється у специфічних умовах, коли вірогідність застосування штатної зброї досить висока. У сучасному світі існує лише декілька країн, де поліція несе службу без вогнепальної зброї: Великобританія, Ірландія, Ісландія, Китай, Нова Зеландія, Норвегія та низка острівних держав.

Так, у історії Данії були періоди, коли поліція несла службу без зброї. Однак, у 1965 році в столиці країни - Копенгагені стався збройний інцидент: при спробі затримання 38-річний квартирний крадій Палле застрелив чотирьох поліцейських. Наслідки цієї трагічної події змусили радикально змінити законодавство країни та внести суттєві зміни у організацію несення служби поліцією. Урядом країни було екстрено прийнято рішення про те, що поліція під час патрулювання буде озброєна вогнепальною зброєю.

Зростання кримінального насилля змушує приймати жорсткі правові заходи для протидії злочинності. Одним із ефективних заходів є застосування або використання вогнепальної зброї персоналом органів правопорядку (В.Barclay et al., 2003; J.Naeye & R.Bleijendaal, 2008; J.Timmer & G.Pronk, 2011).

У зв'язку з цим, буде доцільно навести цитату прусського військового теоретика Карла фон Клаузевіца (1780-1831), який у своїй книзі «Про війну» вказував, що «ми зобов'язані обеззброїти ворога, лишивши його можливості чинити опір» [1, с. 6].

У ФРН застосування поліцією вогнепальної зброї здійснюється згідно Федерального закону «Про поліцію» (Bundespolizeigesetz, BPolG) та аналогічних законів кожної із 16 федеральних земель (Landespolizeigesetze). Так, згідно із §§60-62 Закону «Про громадську безпеку і порядок» федеральній землі Гессен (HSOG), поліцейський має право стріляти на ураження, якщо інші заходи примусу не діють або існує реальна загроза для життя [2, с.773-793].

Аналогічну норму містить стаття 17 Закону «Про поліцію» Польщі (Ustawy o Policji), яка санкціонує застосування вогнепальної зброї лише у випадку, коли усі інші заходи примусу не дали позитивного результату [3, с. 11].

У Сербії поліцейські відповідно із статтями 123-128 «Закону о полиција» при охороні громадського порядку вогнепальна зброя застосовується лише у разі, коли існує реальна загроза людському життю.

Відповідно із статтею 8 Закону «Про поліцію» (Politiewet) Нідерландів та статті 4 «Службової інструкції поліції» (Police Ambtsinstructie) поліцейські мають право застосовувати вогнепальну зброю лише тоді, коли мета - припинення протиправних дій не може бути досягнута іншими засобами.

Стаття 8.3 Декрету Президента Перу №1186 від 13.09.2007 року передбачає застосування вогнепальної зброї Національною поліцією лише у виключних випадках, коли життю поліцейського або іншим людям загрожує смертельна небезпека.

Експерт з питань громадської безпеки G.Mingardi (1999) вважає, що застосування поліцією вогнепальної зброї може бути виправдано лише у двох випадках: самооборона і так званий «стан необхідності» (estado de necessidade) - коли це вкрай необхідно для того, щоб уникнути ще більшого зла.

На думку фахівців у галузі правових основ застосування органами правопорядку табельної зброї (А. Сантаревський, В. І. Динека, **Е. Stevan & R. Blak**) складається парадоксальна ситуація, коли поліція, на законних підставах вбиває «злочинців», яких судом ще не було визнано такими.

Д. А.Корецький та С. Ф.Мілюков (2004) дали визначення цьому феномену - «позасудові репресії, як законний спосіб боротьби із злочинністю». Це явище найбільше поширено серед групи країн Південної Америки (Бразилія, Чилі, Парагвай) та Південно-східної Азії (Індія, Бангладеш, Філіппіни та ін.), де отримало назву «encounter killings» або «позасудові страти».

Ряд американських дослідників (G. D. Robin, 1963; R. Knoohuizen et al., 1972) розглядають застосування поліцією зброї як «легітимізацію державного насилля». Цей постулат повністю підтверджується статистичними даними. Наприклад, з 9 вересня 2011 року більше п'яти тисяч жителів США були вбиті у результаті «надмірного застосування сили поліцією» (police using excessive force). Лише поліція штату Південна Кароліна за період 2010-2014 років застрелила 209 чоловік (0,86 на 100 тис. населення).

За даними Департаменту поліції Фінляндії за цей п'ятирічний період поліцейські цієї країни застрелили всього трьох правопорушників або 0,11 на 100 тисяч населення. Таким чином можна констатувати, що за п'ять років поліція лише штату Південна Кароліна застрелила майже у 70 разів більше людей, ніж уся поліція Фінляндії. Це свідчить про те, що зловживання «смертельною силою» є домінуючою формою поведінки поліцейських США.

Аналогічна тенденція має місце у Бразилії, де за останні десять років різко зросла кількість випадків застосування поліцією вогнепальної зброї, або «надмірної сили» (força excessiva). За даними бразильського щорічного видання «Громадська безпека» (Anuário Brasileiro de Segurança Pública) лише протягом п'яти років (2010-2014) поліцейські Бразилії вбили 11197 чоловік, або 2,2 тисячі кожен рік. Керівництво Федеральної поліції Бразилії виправдовує високий рівень летальності у збройних інцидентах за участю поліції, використовуючи стандартні формулювання «resistência, resultando em morte» та «atos de resistência», що у перекладі з португальського означає «опір, який заподіяв смерть» або «акт опору».

Феномен «позасудових страт», коли поліція бере на себе функції судді та ката, є характерним і для Індії. Це можна пояснити декількома факторами, серед яких домінуючим є бажання здійснити «швидке правосуддя». За даними *S. Gurumurthy (2011)* у 2002-2008 роках в Індії було 442 випадки «підроблених зіткнень» або спровокованих збройних «сутичок» між поліцією та злочинцями. У зв'язку з цим, слід зауважити, що існує реальна небезпека, що застосування поліцією таких «брудних засобів», як «позасудові страти» може стати самоціллю – вчинення актів миттєвого карального правосуддя для покарання «винних». Наприклад, за період 1979-2012 роки поліція та сили безпеки лише у штаті Маніпур здійснили 1528 «позасудових страт».

Аналіз світової практики дозволяє виділити чотири основні блоки екстремальних ситуацій, коли поліція змушена застосовувати вогнепальну зброю: проти озброєних злочинців, хворих із психічними розладами, осіб з імітаційною або іграшковою зброєю та у ситуації «suicid bi sor».

Збройні злочини є найбільш небезпечними у системі кримінального насильства. Вони характеризуються найбільш тяжкими наслідками і становлять підвищену небезпеку для суспільства. Наявність зброї у злочинців грає роль каталізатора агресивності і жорстокості при вчиненні злочинів. Тому для нейтралізації озброєних злочинців або припинення протиправних дій застосування поліцією зброї є останнім та найбільш ефективним аргументом.

Результати дослідження (М. Г. Логачев, 2016) показали наявність кореляційної залежності між рівнем злочинності та кількістю злочинців, вбитих поліцією. Так, у скандинавському регіоні цей показник низький: Данія - $r = 0,475$; Фінляндія - $r = 0,35$. У інших країнах Європи він має більш тісний кореляційний зв'язок: Англія та Уельс $r = 0,928$; Франція $r = 0,926$; ФРГ $r = 0,719$.

Ряд авторів (Walsh et al., 2002; Munkner et al., 2005) констатують наявність певного взаємозв'язку між психічними захворюваннями та злочинністю. На думку інших фахівців (R. Borum et al., 1998; M. Reuland and G. Margolis, 2003; H. Lamb et al., 2004; A. Waldman, 2004), неадекватна поведінка осіб, що страждають психічними захворюваннями, представляє серйозну проблему для персоналу органів правопорядку.

Статистика застосування вогнепальної зброї поліцією Великобританії з 1998 по 2001 роки показала, що 45,8% загиблих мали психічні розлади (J. Dowd, 2004). За період 1989-2011 років поліцією Австралії було застрелено 105 правопорушників, з яких 42% мали психічні захворювання (D. Kesic et al., 2010).

Кримінологи констатують тенденцію зростання злочинів, скоєних із використанням нетрадиційних видів зброї - імітаційної та іграшкової. Так, за даними МВС Мексики кожен третій із насильницьких злочинів у країні скоюють із застосуванням іграшкової зброї. Така кримінальна статистика характерна для більшості країн Латинської та Північної Америки. Так, лише у 2015 році поліцейські США застрелили 28 правопорушників, що мали при собі іграшкову, імітаційну або пневматичну зброю. При цьому нерідко жертвами поліцейської неадекватності стають навіть діти та неповнолітні, що мали необережність з'явитись у сумерках на вулиці із іграшковою зброєю.

За останні роки різко зросла кількість випадків застосування поліцією зброї у ситуації «suicid bi sor», або «самогубство, що було скоєно за допомогою офіцера поліції» (officer-assisted suicide). Цей феномен пов'язаний із тим, що із-за ірраціонального страху індивідуум не може подолати психологічний бар'єр та скоїти суїцид. Тому він змушений

використовувати іншу людину як «летального агента» (J.Falk et al., 2004; L.Miller, 2006; J. R. Gill, 2009).

«Suicide by cop», як спосіб скоєння суїциду найбільше поширена серед англомовних країн: США - 35%, Австралія - 31% та Канада - 25% від загальної кількості. Так, у Монреалі (Канада) з 1987 року 28 чоловік були вбиті поліцією у кризових ситуаціях, які кваліфікували як «suicide by cop».

За період 2005-2009 роки у Швеції було здійснено 13 спроб самогубства, в яких суїциденти за допомогою провокаційної форми поведінки, змусили поліцейських застосувати проти них вогнепальну зброю.

У ситуації «suicide by cop» поліцейські вимушені діяти в умовах жорсткого ліміту часу та екстрено приймати рішення. Світова практика свідчить, що такі інциденти тривають від двох до десяти хвилин, залишаючи офіцеру поліції мало часу для того, щоб він зміг зрозуміти - перед ним людина «з суїцидальним імпульсом», яка потребує екстреної медичної допомоги.

Ряд авторів (J.Strupe & J.Knutsson, 2002; Squires & Kennison, 2010) стверджують, що вірогідність адекватного застосування зброї залежить від реального сприйняття офіцером поліції потенційного ризику та ступеня небезпеки. При цьому, вірогідність неправомірного або випадкового застосування поліцією вогнепальної зброї повинна бути зведена до мінімуму.

Результати службових розслідувань, проведених по фактам застосування зброї поліцією Данії, показали, що лише 4% було визнано необґрунтованими, а у Швеції аналогічний показник склав 7%. Висновки дослідження J.Timmer (2003) свідчать про те, що 23% випадків застосування зброї поліцією Голландії у період 1978-1995 років було визнано незаконними.

Слід зазначити, що застосування вогнепальної зброї приводить до високого рівня психічної травматизації персоналу поліції (B. P. Gersons, 2006; A.C. Davidson & S.A. Moss, 2008). Поліцейські психологи назвали цей феномен «травма в результаті стрільби» (post-shooting traum). Це пов'язано із патогенним впливом стресорів екстремальної ситуації та психотравмуючими наслідками застосування зброї. Підрозділ поліції, якій приймав участь у збройному інциденті, що супроводжувався жертвами, може втратити до 20% персоналу через порушення психічної адаптації (D. Alexander, 1991; N. Kitchiner, 2001). Результати інших досліджень (M. Atchison, 1995; C.Stephens, 1996) свідчать, що майже 90% поліцейських США, які брали участь у перестрілках та 70% тих, хто застрелив злочинця, залишають службу протягом наступних п'яти років. Ті, що продовжили службу у поліції, зловживають алкоголем або наркотиками.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Клаузевиц К. О войне. -М.: ЭКСМО. 2013, 512 с.
2. Hessisches Gesetz über die öffentliche Sicherheit und Ordnung. München: Boorberg. 2008, 1073 p.
3. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.-Warszawa: Pozycja. 2014, 47 p.

Надійшла до редколегії 21.03.2017

ЛОГАЧЕВ Н. Г. ОГНЕСТРЕЛЬНОЕ ОРУЖИЕ ПОЛИЦИИ КАК «СМЕРТЕЛЬНАЯ СИЛА»

В статье дается анализ законодательства зарубежных стран, регламентирующий применение оружия сотрудниками полиции. Особое внимание уделяется правовым и психологическим аспектам применения табельного оружия.

Ключевые слова: полиция, огнестрельное оружие, законодательство.

LOGACHEV N. G. FIREARMS OF THE POLICE AS "LETHAL FORCE"

The article analyzes the legislation of foreign countries, their regulation the use of weapons by police officers. Special attention is paid to the legal and psychological aspects of the use of weapon.

Key words: police, firearms, law.